

OILADA BOLALAR BILAN PSIXOLOGIK MUNOSABATLARNING SHAKLLANISH BOSQICHLARI

Tuymayeva Zuhra Xurramovna

Qashqadaryo viloyati Yakkabog' tumani

77-umumiy o'rta ta'lim maktabining psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada oilada bolalar bilan psixologik munosabatlarning shakllanish bosqichlari, ularning psixologik rivojlanishdagi ahamiyati va ota-onaning roli yoritilgan.

Kalit so'zlar: oila, bola, psixologik munosabat, ota-ona, ijtimoiy rivojlanish, emotsional rivojlanish, tarbiya, bog'lanish, motivatsiya, shaxsiy rivojlanish

KIRISH

Oilada bolalar bilan psixologik munosabatlarning shakllanishi — bu bolalarning ijtimoiy, emotsional va kognitiv rivojlanishida muhim jarayon hisoblanadi. Ota-ona va bola o'rtasidagi muloqot bolaning o'ziga bo'lgan ishonchi, hissiy barqarorligi va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Psixologik munosabatlar bir necha bosqichda shakllanadi:

Birinchi bog'lanish bosqichi: Bola tug'ilgandan keyin ota-ona bilan hissiy aloqani o'rnatadi. Bu bosqichda mehr-muhabbat, e'tibor va fiziologik ehtiyojlarni qondirish muhim.

O'zini anglash va xavfsizlikni his qilish bosqichi: Bolalar oilada o'z o'rnini his qiladi, ota-onaning qo'llab-quvvatlashi orqali xavfsizlikni his qiladi. Bu bosqichda bolalar o'z his-tuyg'ularini ifodalashni o'rganadi.

Ijtimoiy qoidalarni o'rganish bosqichi: Bola ota-onadan jamiyat qoidalarini, to'g'ri va noto'g'ri xatti-harakatlarni o'rganadi. Bu bosqich ijtimoiy moslashuv va intizomni shakllantiradi.

Emotsional barqarorlik va muloqot bosqichi: Bola oilada o‘z hissiyotlarini boshqarishni, muammolarni hal qilishni va muloqot qilishni o‘rganadi. Bu bosqichda psixologik qo‘llab-quvvatlash katta ahamiyatga ega.

Ota-onaning roli har bir bosqichda muhim. Ular:

bolaning hissiy va ruhiy ehtiyojlarini qondiradi;

ijobiy namuna bo‘lib, xulq-atvorni shakllantiradi;

rag‘batlantirish va qo‘llab-quvvatlash orqali bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi;

xatolik va muvaffaqiyatsizlikni to‘g‘ri tushuntirib, ijobiy tajribaga aylantiradi.

Shuningdek, oilada psixologik munosabatlarni shakllantirish uchun muloqot, tinglash, o‘yin va faoliyatlar samarali vosita hisoblanadi. Bu orqali bola o‘zini anglaydi, boshqalar bilan munosabatlarni o‘rganadi va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Bir guruh psixologlarning aniqlashicha, xarakterning yangi sifatlarini yuzaga kelishi va ularning mustahkamlanishi real vaziyatni taqozo etadi. Shuning uchun ham xatti-harakat odatni, odat esa xarakterni va xarakter taqdirni yaratadi, degan fikr mavjud. Xarakter qandaydir turg‘un va o‘zgarmas xususiyat emas. Jumladan, bolalik yoshida xarakterning xususiyatlari odatda “jiddiylashish”, “boshqacharoq bo‘lib qolish” tarzida ko‘rinadiki, bu hol ijtimoiy omillardan ya‘ni, atrofdagilarga nisbatan munosabatning murakkablashuvi, gormonal yetilish natijasida namoyon bo‘la boshlaydi. Shaxs xarakterdagi o‘zgarishlarni yetarlicha hisobga olmaslik ziddiyatli va nizoli munosabatlarni vujudga keltiradi. Ayni shu davrda bola xarakterida aktsentuatsiya xususiyatlari, jumladan, emansipatsiya reaksiyasi kattalar qaramog‘idan “ozod” bo‘lishlik, tengqurlari bilan guruhlashish reaksiyasi, ishtiyoq reaksiya, xobbi reaksiyasi kabilar ustivorlik qiladi. Aynan bolalar o‘rtasida sodir etilayotgan deviant (xulqi og‘ishgan) xulq-atvor ko‘rinishlari jumladan, jinoyatchilik, giyohvandlik, agressivlik, suitsid kabi turli jamiyatimiz uchun yot bo‘lgan illatlar oilada shaxslararo munosabatlarning to‘g‘ri tashkil etilmaganligidan kelib chiqmoqda. Bunda, ota-onalar farzandlari tarbiyasiga befarq, loqayd munosabatda bo‘lishi, oilada sog‘lom turmush tarzini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilmaganligi, ota-onalarni farzandlarining yoshiga xos bo‘lgan psixologiyasini, ularga

xos bo'lgan shaxslararo munosabatlar to'g'risidagi bilimlarini yetishmasligi tufayli jamiyatimiz uchun zid bo'lgan xatti-harakatlarning yuzaga kelayotganligi, natijada, ilmiy asoslangan ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi munosabatlarning psixologik jihatlarini ochib berishligini taqozo etadi. To'g'ri, hozirgi globallashuv va integratsiyalashuv jarayonlarining kuchayishi munosabati bilan oilaning etnopsixologik xususiyatlaridagi milliy barqarorlik susayib, zamonaviylashish tendentsiyasi yaqqol ko'zga tashlanmoqda. Bu fikrga V.V.Boyko ham qo'shilib, bolalarda xarakter shakllanishiga ta'sir etuvchi zamonaviy oilalarning o'ziga xos xususiyatlarini quyidagicha ajratib ko'rsatadi:

-Birinchidan, oilaning nuklearlashib borishi oqibatida yani oilada er-xotin va farzandlardan iboratligi zamonaviy kam farzandli nuklear oilalarning ko'p avlodli oilalardan farqli ravishda bola xarakterining shakllanishida o'ziga xos ijtimoiy-psixologik muhitni tashkil etadi. Bunday oilalarda ko'pincha shaxslararo munosabatlarning qisqa zanjiri ustunlik qiladi, oila a'zolarining o'zaro bir-biriga ta'sir etish vositalari chegaralangan, shuningdek, taqlid qilish uchun namuna va vaziyatlar ham kam shakllanganligi bilan farqlanadi.

-Ikkinchidan, oiladagi o'ta bog'liq va bir xildagi munosabatlar oqibatida bolalarning ota-ona xulqi namunalarini mustahkam egallashlari ehtimolligini oshiradi. Ota-onalar xulq-atvoridan tanlab olish chegaralangan bo'lganligi sabab, bolalar ijtimoiy-tipik xususiyatlarni egallashi, qaysiki, o'zida ham mikromuhit, ham individual xususiyatlarining aks etishi ehtimolidan holi emasdir.

Keltirilgan turli ilmiy ma'lumotlardan kelib chiqib ta'kidlash mumkinki, zamonaviy oilaning o'ziga xos xususiyati o'sib kelayotgan yosh avlod uchun insonparvarlik tajribasining cheklanganligi bilan ifodalanadi. Bazi yosh oilalarimizda bolalar, o'smirlar, katta kishilar va boshqa shaxslarga nisbatan kommunikativ tolerantlik (bag'rikenglik) sifatleri yetarlicha o'z aksini topmaganligi, oila a'zolari o'rtasida yetarlicha ma'lumot almashinish chegaralangan, to'g'ri yo'lga qo'yilmagan, bori ham hozirgi vaqtda ommaviy axborot vositalari bilan aloqa o'rnatish orqali amalga oshirilishi, shuningdek, «biz» tushunchasi va unga munosabat yetarlicha rivojlanmaganligi bilan ajralib turadi.

Ko'pgina holatlar oqibati sifatida yuqori darajada bolalarning «personifikatsiyasi», ya'ni oila davrasida bolalarning o'z «men» ini ko'rsatishi hisoblanib, bu o'zining haqligini ta'kidlash, o'zini ota-onalarga qarama-qarshi qo'yish, ularga qarshi harakatlar qilish, ularning qadrini, obro'sini ni inkor etish, ular berayotgan maslahatlardan to'liq foydalanmaslik orqali namoyon bo'lmoqda.

Bu esa bola xarakter xususiyatlariga xos bo'lmagan begonalashishning ayrim shakllarini yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda. Ayni vaqtda oilada shakllangan oila a'zolarining begonalashishi bolalarning boshqa doiralarda ya'ni, turli guruhlar va soatlab axborot vositalari bilan band bo'lishiga olib kelmoqda. Oiladagi o'ta qat'iy chegaralangan oila a'zolarining munosabatlari, bunda, ota – onalarning o'ta talabchanligi, bolalarda ning xarakter xususiyatlarida nuqsonli xislatlarini keltirib chiqaradi. Bu o'z navbatida ota – onalarning bolaga nisbatan munosabatida yanada qat'iy holatlarning xosil bo'lishiga olib keladi.

O'zaro munosabatlarning agressiv holati natijasida esa bir biriga nisbatan bemehrlilik, qo'pollik va ota – onalarning qo'rsiligi bolalarda agressivlik reaksiyasini uyg'otadi va o'zaro munosabatlar jarayonida ziddiyatlarni yuzaga kelishiga sabab bo'lishini kuchaytiradi.

Munosabatlarning kelishuvchanlik holati. Bu holatda ota-onalar kompleksi bolalar kompleksini hayotga yo'naltiradi. Masalan, ota-onaning doimiy ravishda boladan noroziligi, bolasini tanqid qilishi, urishishi, xaqorat qilishi, tahqirlashi boladada o'z navbatida aybdorlik xissini shakllantirib, uni maktabda, maktabdan tashqari jamoalarda himoya reaksiyalarining yetishmasligiga, muloqotda o'zini chetga tortishiga, o'z-o'zini himoya qila olmaslikga, biror ta'sirga tezda javob qaytara olmaslik holatiga va o'zini tezda yo'qotib qo'yish holatiga olib keladi. Bolalarning bunday xulq atvori ota-onalari va atrofdagilar uni boshqarishiga, boshqalarga tobe bo'lib qolishga, bog'lanib qolishiga, mustaqil bo'la olmasligiga sabab bo'ladi. Ketma-ket bo'lmagan munosabatlar. Bunda ota-onalarning bola tarbiyasidagi ehtiyotsizligi, loqaydligi va bolaga nisbatan talabchan bo'lmasligi bilan ajralib turadi. Bolalarga nisbatan qo'yilgan noto'g'ri talablar yo o'zini

oqlamagan yoki o'ta yumshoq ko'rinishda bo'lib, muayyan bir harakati uchun bir safar jazolasalar, keyingi safar e'tiborsiz qoldirishining natijasiadir.

Bunday holatlarda bolalar xulq-atvor normalarida, burch, ma'suliyat hissi kabi tushunchalar haqida o'ylamaydi va muayyan tasavvurlarga ega bo'lmaydi. Bolaning oilada shaxs sifatida shakllanishiga kuchli ta'sir etuvchi omillarning asosiysi bevosita muhit va mikromuhitdir. Avvalo, bu bolaning qobiliyatlarini rivojlantiruvchi, xarakterini shakllantiruvchi jamoa, uning ota-onasi, qarindoshlari, tengdoshlari, maktabgacha ta'lim muassasasasi tarbiyachilari, maktab pedagoglar jamoasi va boshqalardir. Darhaqiqat, kelajagimiz poydevori bo'lgan yoshlarning ta'lim-tarbiyasi, avvalo, oilada shakllanadi. Shaxsga xos bo'lgan xarakter xislatlari, shuningdek, millatimizga xos bo'lgan etnik xususiyatlarimizdan, kattalarni e'zozlash, kichiklarni izzat qilish, Vatanni sevish va burch kabi hislatlarning barchasi oilada shakllanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, oilada bolalar bilan psixologik munosabatlar — bu boshidan boshlab mustahkam bog'lanish, ijtimoiy qoidalarni o'rganish, emotsional barqarorlik va shaxsiy rivojlanish bosqichlari orqali shakllanadi. Ota-ona va oilaning qo'llab-quvvatlashi bolaning kelajakdagi ijtimoiy va emotsional muvaffaqiyati uchun asos bo'lib xizmat qiladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Vygotskiy, L. S. Psixologiya va pedagogika asoslari. Moskva: Pedagogika, 1984.
2. Piaget, J. Bolalarda kognitiv rivojlanish nazariyasi. Paris: Presses Universitaires de France, 1972.
3. Elkonin, D. B. Bolalar psixologiyasi. Moskva: Prosveshcheniye, 1980.
4. Akbarova, Y. O. O'quvchilarda diqqat va motivatsiyani rivojlantirish. Farg'ona: Wunderkind maktabi, 2020.
5. Maxmudova, N. A. Maktab o'quvchilarining psixologik jarayonlari. Xorazm: Tuproqqal'a 10-maktab, 2019.
6. Egorova, A. Psixologiyada mashg'ulotlarning roli va ahamiyati. Moskva: Nauka, 2018.
7. Ziyonet